

Milyen ember Ön, Don Giovanni?

Don Giovanni — I.: Főúri családból származom, hatalmas vagyont, fényes palotát örököltem, finom ruhákban járok. Mindez azonban kevés. Gyakran látok igen csinos nőket — kinézetre rozoga palik oldalán. Az első pillanatban meglepődöm: miért? Aztán mindig újra rádöbbenek: a csúnya férfiak is rendelkezhetnek olyan személyes varázssal, vonzerővel, mellyel a nőket könnyűszerrel meghódíthatják, sikereket érhetnek el. Don Giovanni is ez a legfontosabb: a személyiség varázsa. Ehhez azonban az én elképzelésem szerint hozzá kell tartoznia a pompa, a ruhafár bősége.

Ezen a ponton nem találkozott teljesen a véleményem a rendezőével. Szerinte én egy démon lennék, és rohanok a tragédia, a halál felé. Ezt kicsit erőszakolt beállításként érzem. Nem kell a zeneköltők filozófiáját mindig újraalkotni.

Don Giovanni — II.: Ne higgyék, hogy egyszerű nácóbász vagyok! Rendelkezem valamivel — nevezzük egyszerűen erőnek

—, amelynek segítségével mindenkit magam mellé tudok állítani. Ezt nem lehet megtanulni, ez olyan, mint a művészet. Persze, a katarzist mesterségbeli tudással meg lehet közelíteni, de csendeket csak ez az erő képes létrehozni.

Szerintem az opera a legmagasabb rendű műfaj. Totális színház, amely legalább hat művészeti ágat fog egybe (képzőművészet, ruhatervezés, színészi játék, szöveg, énekhang, instrumentális zene). Ha egy előadás ezek közül háromban jó, az már elfogadható arány. Alighanem, a mostani előadás meg fog felelni ezeknek a követelményeknek.

Don Giovanni — I.-gyel azaz Németh Józseffel ma, április 20-án majd 22-én, 25-én és 27-én; Don Giovanni — II.-vel, azaz Gáborral április 26-án, valamint május 3-án, 5-én, 7-én és 19-én ismerkedhetnek meg személyesen az érdeklődők, a Szegedi Nemzeti Színházban.

M. T.

Szérűlovag a pokolból

Egyelőre Ljubimov
Don Giovannijáról

A teremben halk fény, a kinyitott színpadon a zenekar helyezkedik, köztük néhány tarka ruhás parasztlány nyüzög: Zerlina lakodalma, illetve Mozart Don Giovanni című operájának előadására immár nyolc éve így készülődnek a pesti Operaházban. Akkor rendezte így Jurij Ljubimov, a világhírű szovjet (származási) rendező, kinek sem hazánkban, sem az opera világában nem első kirándulása ez.

Az árokból merül fel Giovanni, széles kalapban, vándorköpenyben. Szembenéz, előtte lángok csapnak föl: a pokolból érkezett. A sügölyukra telepszik. Majd az első szám: ária. Leporello az első hegedűk második pultjától bukkan elő, frakkban. Majd szóváltás a Kormányzóval, s a párbaj. Helyesebben gyilkosság, hiszen Giovanni nem maga vív, altatóját, segítő szellemét küldi ölni, aki egyetlen biztos szúrással végez az öregemberrel. Am nem karddal szúr, hanem a Leporello felkínálta hegedűvonóval.

Ez a mozdulat volt annak idején az amúgy is viharos bemutató egyik botránköve. pedig milyen világos. (át)tetsző gondolat: a gyilkosság a zene által történik, miként minden igazából fontos esemény egy jó operában. Ljubimov rendezésének általában is egyik fő sajátossága, hogy a zenét egységes közegnek fogja föl. A szép ruhás zenészek, az ágáló karmester, a vonómozgás ritmusa, a fényes pultlámpák ugyanúgy a látványosság részei, mint az énekeselek játéka. A szereplők a zenekar között járnak. Don Ottavio „Dalla sua pace...” kezdetű, koncertdarabszerű áriájánál teljes természetességgel fogja meg a csemlő fedelét (ahogy dalesteken szokás), egyik kettősben pedig Donna Anna telepszik le a hangszer mellé, s válik így a recitativókat kísérő, tehát a partitúrában szereplő instrumentum színpadi kellekké, a történéseknek is szereplőjévé.

Az első felvonás Ljubimov olvasatában arról szól, hogy a pokollovag emberekkel találkozik, akik első látásra igen rokonszenvesnek találják. Sorra becsapja azonban őket, így sorra elene fordulnak. A fináléban már magára marad, mindenki bűnösnek mutat rá, a halálát kívánja. Csak a mellette térdelő Leporello csalakodzik szölamához (a többiek más dallamot énekelnek). Leporello itt bűnös lélek, akit a pokolbéli-ek arra a vezeklésre rendelték, hogy Don Giovannit szolgálja a felvilágom. A lovag a II. felvonásban is büntetlenül folytathatja disznóságait. Hatalma csak akkor inog meg, midőn a holtakkal is kikezd: a Kormányzó szobrát hívja vascsorára. Ezúttal olyan erővel packázik, melyek fölött

nincs hatalma, s eléri véget; visszazavarják a pokolba. Nem megvalósul, nem meghal, vissza kerül menni. Errekes, konzekvens elképzelés, nagyvonalú megvalósítás. Egyetlen gyengéje, hogy ha Don Giovanni csábereje s hatalma alvilági erőktől származik, akkor minden túlságosan érthető s megmagyarázott, a figura megszunik, mint személyiségprobléma.

Nem tudom, Leporello fehér bohócmaszkján kívül mi kopott még le az előadásról, mindenesetre a 15-éi, délelőtti „ifjúsági” előadón (a karmestert, a Kormányzót és Don Ottaviót kivéve) többségében a bemutató szereplői léptek föl, így valószínűleg az eredeti leginkább megközelítő változatot láthattuk. A mostani sorozatra kijelölt címszereplő váratlanul „kiesett”, a 13-ai előadás el is maradt. Végül Melis Györgyöt sikerült megnyerni. Kiváló baritonistánk — ha jól számoltam — 36 (!) éve énekelte először a címszerepet, hosszabb ideje már nem lépett fel benne. Gyanítom, le is mondott már arról, hogy énekelje, hiszen 66. évében jár! Erre fittyet sajátossága, hogy a zenét egységes közegnek fogja föl. A szép ruhás zenészek, az ágáló karmester, a vonómozgás ritmusa, a fényes pultlámpák ugyanúgy a látványosság részei, mint az énekeselek játéka. A szereplők a zenekar között járnak. Don Ottavio „Dalla sua pace...” kezdetű, koncert-

darabszerű áriájánál teljes természetességgel fogja meg a csemlő fedelét (ahogy dalesteken szokás), egyik kettősben pedig Donna Anna telepszik le a hangszer mellé, s válik így a recitativókat kísérő, tehát a partitúrában szereplő instrumentum színpadi kellekké, a történéseknek is szereplőjévé. Mindezek ellenére Melis nem Don Giovanni-karakter. Az ő megformálásában a lovagból hiányzik az a diabolikus nagyság, felelmetes titokzatoság, az a bizonytalansági tényező, mely az alakot félelmetesen vonzóvá, a nézőt gyanakvóvá teszi. A legérdekesebb alak, s legszínvonalasabb alakítás Polgár László Leporellója. A bohócorrot, -cípőt, mint holmi rossz varázslatot hordja. Figurája gesztusai egy kisemberéi, aki fél, bizonytalan. Számára kataraktikus, mikor gazdája köpenyét-kalapját — mellet erőszakkal, ábruhaként adtak rá — a pokolba dobhatja, s az átok oldása, midőn a fináléban leveheti bunkós orrát. Ráadásul gyönyörű hangon, biztos intonációval, pregnáns ritmikával énekel,

igazi „nőstény” (már bocsánat) Sudlik Mária Donna Elviraként, Kukely Júlia (Donna Anna) meggyőzően énekl és adja az erényes fiatal lányt. Vághelyi Gábor (Masetto) hangbéli képességeiről mindig is erős fenntartásaim voltak, ezúttal is csak annyit mondhatunk róla jó szívvel: helytállt... Épp ellenkező a helyzet Berkes Jánossal (Don Ottavio), akinek behízelgő színű orgánumát, sima éneklését, rokonszenves figuráját régóta többre tarthatni annál, mint amit a hierarchiában elfoglal. Ottavioként is igen meggyőző, két híres áriáját pedig egyenesen igézően dalolja. Kalmár Magda hangban és életkorban jóval túl van már a Zerlina-koron, de biztos pontja az előadásnak. Kovács Kolos kellően dörgedelmes a Kormányzó statikus szerepében.

Kovács János zenekarának játéka egyenletes, ám néha túlságosan visszafogott. Az izgalmas díszlet Ljubimov állandó tervezőjének, David Borovszkijának a munkája, a karakteres jelmezeket Makai Péter, a mostani szegedi bemutató díszlettervezője készítette. Errekes, elgondolkodtató előadás. Vitatható megoldásai ellenére sokkal többet nyújt, a latban azok az ötletek, melyek a konvenciók lebontását, egy új szellem kialakítását szolgálják.

Márok Tamás

Kiállítási napló

Három út

FÉRFIPORTRÉ AKTOKAL — akár kulcsképe is lehetne a legendás Herman Lipót képtárbeli grafikai kiállításnak. A naplószerű tollrajzon önarcképe mellett két akttanulmány, s gyöngybetűkkel írt megjegyzés: „No, nincs baj a papírral — a toll és a tinta egészen jól fog rajta. Most már csak ceruza és színes ceruza próba hiányzik. Remélem, ez se okoz bajt.” A rajz utal arra, hogy a század e különös garabonciása, akinek a kávéházak világa, a művészek közössége volt élettö-eleme, úgy írta-rajzolta élete naplóját, hogy megőrizte a mindennapok örömeit, alkotói vívódásait, impresszióit. A Herman Lipót (1884—1972) hagyatékában maradt grafikából a szabadkai bemutató után nyílt Szegeden kiállítás, abban a városban, mely egy ideig otthona volt, itt érettségizett a kereskedelmi iskolában, 1901-ben.

Látszatra egynemű ez a világ, de a figyelmesebb szemlélő felfedezheti tematikai gazdagságát, mely a válogatott legalább annyira dicséri, mint az alkotót. Életképek, mitológiai és bibliai jelenetek, portrék, tájvázlatok egyforma súllyal vannak jelen. A megfogalmazás is sokszínű: ceruzarajzok finom tónusai (Ádám és Éva), izgalmas vonaltöredékek (Önarckép), vibráló színek (Vén Ember), merész ecsetvonások (Fürdő előtt), fölgyegyszerű arcavillanások (Molnár Ferenc, Szomory Emil, Hunyadi Sándor). Akad egy megejtően kedves rajz a sorban: Szép Ernő alszik. 1910-ben készült, Herman Lipót szeretettel meg is kétszerezi a törekény író álomba szenderült alakját, s mintegy kíváncsként, angyalok vigyázzák álmát.

Egy jórészt nagyszerű portréiról ismert mester rajzos naplójába pillanthatunk be a Képtár kiállításán — felhőtlen örömmel.

MÉLYLÉLEKTANI ASATÁSOK — ez Budai Tibor egyik tollrajzának címe, egy emelettel följebb, a Képtár harmadik szintjén. Budai generációkkal fiatalabb alkotó, 1946-ban született, s jórészt autodidakta módon képezve magát egyéni grafikai birodalmat teremtett. Világsszemlélete hasonlatos Nagy László, Juhász Ferenc népi szürrealizmust kozmi-

kus elemekkel szembesítő művészetével. Elegáns, pompásan paszpártuzott, igényesen előadott rajzai meggyőzőnek, hogy ez a világ a sajátja: motívumai rendszerré állnak össze, jelképei következetesek, asszociációi titkos összefüggéseket is fölvillantanak, filozofikus — néha irodalmias-kodó — címei erősítik mondanivalóját. Gondolati és technikai igényesség egy-szerűre jellemzi ezeket a többregegy lapokat, melyeknek mélyrétegeiben az igazi értékek iránti vágy, az elvesztett erkölcsi és szellemi tartalmak feltétele munkál.

Rajzai utalnak a nagy szürrealista elődökre Bochtól Kondor vízióig, de Budai továbbfejlesztte jelkép-rendszerét. Szembesíti a földi és égi tartományokat; valóságos, portrészerű arcképeket és maszkokat, álarcokat, burkokat; keresi a köldök-zsinórokat, tartóköteleteket, testek köré csavarodó gézpólákat; kutatja fészkeiket, otthonainkat, bугyrainkat, zsákjainkat; röppenti madarainkat, és szárnyra bocsátja az újmódi Ikaroszokat, minket, XX. századi lekötözött, földhözragadt, szabadságtól megfosztott, szárnyaszegett repülő vágyókat. S minden szomorúsága, apokaliptikus látomása ellenére is arra biztat valamennyiünket: a szárnyakat pedig újra kell ragasztani...

A LOGIKA ESZTÉTIKÁJA teljesedik ki Oroján István kamaratárlatán a Paletta Galériában. A szegedi főiskolán végzett, ma Gyulán élő festőművész pályájának kezdeti szakaszától kitaró következetességgel építi sajátos, a geometrikus absztrakción alapuló konstruktív festőiségét. Lapozgatom a vendégkönyvet, s megüti a szemem egy be-

jegyzés. A Tömörkény Gimnázium tanulója írta, s így szól: „Ez a mai magyar festészet? Bosszant! Nem tudtam”. Bizony, ez is a mai magyar festészet, mint ahogy része a vásárhelyi realizmus, a szentendrei szürrealizmus, az únaturalizmus, a pop, a poszt- és sorolhatnám. Merthogy a művészet minőségét nem a stílus, a kifejezőmód minősíti, hanem a festői mondandó minősége, intenzitása, hitele, érvényessége. S napjainkban a szigorú logikának éppúgy van létjogosultsága, mint az ösztönös megnyilatkozásoknak, s a logikának is van esztétikája, sőt, lírai felhangja is, mint ahogy a legvadabb gesztusokban is tetten érhető az ész karmesteri szigora. Csak azért szomorodtam el kissé, mert egy fiatalember bejegyzéséből ismét azt a veszélyt éreztem ki: van utánpótlása a kizárólagosságnak, a művészeti értékek kisajátító tendenciának. Nem a nyitottság, hanem a szellemi kipányvázottság határozza meg a diáklány közeledését egy kiállítás képeihez.

Pedig Oroján István konstruktivista képei igazán alkalmasak arra, hogy ennek a kifejezőmódnak szépségeit, tartalmait, értékeit fölvehessük. A fekete-vörös-arany drámai triptichonjára milyen ellenpont fehérekből, tört okkerekéből, halványzöldekéből szervezett harmas-képe; a vászon finom textúráját hogyan hagyja élni szinte belső fényekkel világító többleteles, kifehéredett kompozícióján; a motívumok hányféle kapcsolata valósulhat meg egy végig gondolt logikai rendben; miként élnek együtt foltok és vonalak; hogyan teremt napjaink kataraktikus élményeiből lírai rendet...

Tandi Lajos

Meghalt Tóth József

Tegnap reggel kaptuk a szomorú hírt, hogy életének 56. évében, hosszas szenvedés után Hódmezővásárhelyen elhunyt Tóth József, a Csongrád Megyei Hírlap főmunkatársa. 1951-ben került kapcsolatba az újságírással. Januártól dolgozott a megyei pártlapnál, majd 1959. október 1-jétől előbb

mezőgazdasági rovatvezetőként, majd főmunkatársként — egészen haláláig.

A Sajtóházban árván maradt egy íróasztal, egy szék, s üresen egy csomó kézirat-papír, mely hiába vár már arra, hogy Tóth Józsa teleorja szálkás betűivel. Elszóltotta közülünk a halál.

Balladák filmje

Színes magyar film. Fényképezte: Gulyás János.
Rendezte: Gulyás Gyula és Gulyás János.

Tamási Áron Szülőföldem című könyvében olvasni arról, hogy az író, hazalátogatván Farkaslakára, megidézi a megérkezés utáni legelső, fölímúlhatatlanul meleg, varázsos percek: az édesanya, a tatáros arcú Fancsali Márta váratlanul könyvekben tör ki. Öröm és balladás elkeseredés könnyei között motyog valami olyasmit, hogy csakhogy hazajöttél, édes jó fiam, hiszen te vagy a mi egyetlen remény-ségünk, mennyire nagyon is vártunk, hiszen nagyon nehéz volt a te sorod, amiből értünk szülővá emelkedtetl... Tamásit első reakcióként elfogja az indulat: némán, öklöbe szorított kézzel mered maga elé, fojtogatván a gyilkos düh, „azok ellen, akik miatt népem szolgaságra és nyomorúságra vettetett”.

A magyarság Szentföldjén, Erdélyben időtlen idők óta nem látogathatott szülőfalujába haza úgy magyar író, hogy a Tamásiéhoz hasonló őszinteséggel számolhasson be hasonló találkozásáról. És ezen a keserű szépséggel ezerszer áldott földön talán még sohasem járt kamera sem úgy, hogy fölvételei az anyaországbeli széles nyilvánosság elé kerüljenek.

A Gulyás testvérek erdélyi filmszociográfiájának most

bemutatót, első részéről az olvasható az idej filmszemlére kiadott segédanyagban, hogy „ez a film létdokumentum”. Így igaz, ám rögtön hozzá kell tenni: még ennél is sokkal több. Kallós Zoltánnak, a magyar fölklör, a magyar népzene gyűjtés erdélyi új Bartókjának-Kodályának nyomába szegődve, olyan elképesztő mélységekhez hatol, ameddig csak Erdély kapcsán magyar filmes eljutni képes. Hiszen a nép, mely ott és most nyomorúságba és szolgaságba vettetett, nagyságrendben azonos szintű bemutatást kap. Tamásinak már említett, a világháború között keletkezett művével. S a Kallós Zoltánnal a Mezősegre, Kálotszagra, Gyimesbe érkező magyarországi filmeseket pontosan ugyanaz az édesanyai könny fogadja, mint a Fancsali Mártáé az ő Áron fiát.

Hogy ebben a gyönyörű-keserves módra speciális helyzetben mi lehetett vajon a filmszociográfusi teendő? Gulyások, akik 1969 óta folyamatosan filmeznek Erdély-szerte (a műjük anyagát 1983 és 1988 között gyűjtötték össze), pontosan tudták, mi a dolguk: Kallós Zoltán segítségével a lehető legteljesebben, a legnagyobb

odaadással fölmutatni az erdélyi magyarság egészének emberi és kulturális nagyságát, történelmi gyökereit erkölcsi és intellektuális értékrendjének univerzumát. A népi kultúra ekképpen művelődéstörténeti tényből erkölcsfilozófiai, történeti és nemzeti horderejű kérdéskomplexummá nő, s ezt a nemesedést kevés alkotó tudta volna ennire hitelesen. megrendítően, ugyanakkor a tökéletes tisztálítás felelősségteljes alázatával megvalósítani. Mind-ezt megszólaltatott, megénekelte idős emberekkel, férfiakkal és asszonyokkal, akik úgy beszélnek, mintha Benedek Elek Székely Tündérmeséiből léptek volna elő. És akiket rendszeresen, ördögi notóriussággal háromszáz-háromszáz lejekre büntetnek a kocsmában — mert magyarul énekelnek az ősi kesergő... És akiknek híres búcsújáróhelyükön, Csiksomlyón kijavítják a követő feliratot: „A cluji katolikus hívek adománya 1937.” És akik a katolikus ünnep, pünkösd hajnalán, ösmagyar pogány szertartás felelmetes csodamaradványaként a Nap elé járulnak, nyekendölést kérve a következő esztendőről. És énekelik: jöjj el, jöjj el, jöjj el...

Gulyás Gyula és Gulyás János — elmentek. Elmentek közülük, Erdély vér áztatta, balladásan rengeteget szenvedett földjére Kallós Zoltánnal, és fölvételeket készítettek a szenzációs zenétől, magyarságukhoz meghatottan ragaszkodó erdélyi cigányokról és Kallós Zoltán gyönyörű arcú édesanyjáról, a kalotaszegi juhtenyésztőkről és a népzene gyűjtő egykori román börtön- és osztálytársáról, a csángó kislányról és az egykoron Bartók Bélának fonográfra éneklő, szintén tatáros arcú asszonyról. A „tanító bácsi”, ahogyan Kallós az erdélyi nép nevezi, beszélget és énekelte, a dalok szólnak, hangosan és tisztán, kesergőtől a somlyói „jőjj el”-ig, s a film legvégén az egyik idős asszony — mintha a Tamási-édesanya, Fancsali Márta újkori hasonmása volna — azt mondja Kallós-nak: „Csakhogy még egyszer az életben láthattam magát. Ugye, eljön a temetésre?”. „Eljövök”, feleli Kallós. „Csak hírről legyek.”

Értjük. Hírei vannak. és Kallós Zoltán eljött majd ismét a balladák földjére. Nem egymaga. És legfőképpen: nem temetésre.

Domonkos László